

การจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR LOCAL WISDOM

ปาริชาติ คุณปลื้ม*

Parichat Kunpluem

รัตยา โสวรรณปริชา*

Rattaya Sowanprecha

บทคัดย่อ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมความรู้ของแต่ละท้องถิ่นในแต่ละยุค โดยความรู้เหล่านั้นมักอยู่ในรูปแบบฝังลึกในตัวบุคคล ถ้าไม่มีการถ่ายทอดก็จะสูญหายไปกับบุคคลเหล่านั้น ดังนั้น จึงสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นออกมาเป็นความรู้แบบชัดแจ้งเพื่อนำไปพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยที่ไม่ทิ้งความเป็นไทย

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ABSTRACT

Thailand is a country with a long history. In local indigenous knowledge of local notables in each era. Knowledge is usually tacit knowledge. The knowledge will be lost of the person does not broadcast. It is important to change the tacit knowledge into explicit knowledge. The knowledge is constantly evolving and do not leave the possibility of Thailand.

Keywords: knowledge management, local wisdom.

บทนำ

ภูมิปัญญาไทยเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า เพราะเป็นการเล่าเรื่องราวในแต่ละยุคสมัยผ่านวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ในแต่ละยุคสมัยก็มีปัจจัยแวดล้อมที่แตกต่างกัน ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์มายาวนาน ตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึงยุคปัจจุบันคือกรุงรัตนโกสินทร์ หลายร้อยปีของการสืบสานภูมิปัญญาไทย จึงเป็น

* อาจารย์ประจำ สาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี

เรื่องที่น่าศึกษามาก ถ้าจะเจาะลึกลงไปจะพบว่าในแต่ละท้องถิ่นก็มีภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่นของตน ดังนั้น ภูมิปัญญาของท้องถิ่นจะเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) หมายถึง องค์ความรู้อันลุ่มลึกหรือการหยั่งรู้ที่เกิดจากสัมพันธภาพอันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาจึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาลอย ๆ แต่เป็นผลของกระบวนการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งภายในระบบนิเวศท้องถิ่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, หน้า 3) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดแวบขึ้นในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นการศึกษาว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ แต่ต้องศึกษาด้วยว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างไร

2. การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้ ความรู้นั้น ไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ชุมชนสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง โดยมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

4. การสร้างสรรค์และการปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง ซึ่งยังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นการย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ที่คนรุ่นก่อนได้คิดค้นและบริหารจัดการไว้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตบางอย่างยังคงถูกนำมาใช้ในปัจจุบัน และการยอมรับอย่างมาก เช่น สูตรอาหาร สมุนไพร ยาตำราพื้นบ้าน เป็นต้น ถ้ามีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นหลังได้นำไปประยุกต์ใช้ สังคมไทยก็จะพัฒนาต่อไปโดยไม่ทิ้งความเป็นไทยในอดีต ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค อาจจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะ (รีนา ศรีวรสาร, ออนไลน์, 2556) ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา เกิดจากความเชื่อที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมาโดยเฉพาะเน้นการเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคม
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะบริโภคอาหารแล้วยังมีเทคนิคในการถนอมอาหารและการปรุงอาหารที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน ถือเป็นการเล่นที่สนุกสนาน สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน อนุรักษ์ในการเล่นส่วนใหญ่ประดิษฐ์มาจากวัสดุตามธรรมชาติ
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม พบได้จากงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิดของคนในแต่ละท้องถิ่น
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ส่วนมากแสดงออกถึงความสนุกสนาน บางครั้งยังแฝงคติสอนใจด้วย
8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ส่วนมากมักจะนำสรรพคุณของพืชสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค ซึ่งน่าจะได้รับการส่งเสริมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประติมากรรม ในอดีตยังไม่มีเครื่องมือด้านเทคโนโลยี แต่มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นก็ใช้ภูมิปัญญาผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย และมีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น
10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อาชีพส่วนใหญ่ของคนไทยในอดีตคือเกษตรกรรม จึงมีพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกทั่วทุกภูมิภาคของไทย

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจะพบว่า ไม่ว่าจะยุคสมัยใดมนุษย์ก็เรียนรู้ที่จะอยู่รอดและพัฒนาอยู่เสมอ ยิ่งท้องถิ่นที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เมื่อศึกษาย้อนกลับไปในภูมิปัญญาแต่ละรุ่นจะสามารถมองภาพวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตของท้องถิ่นนั้นได้ชัดเจน จากอดีตในยุคที่ไม่มีการบินที่ก็จะใช้วิธีจดจำ โดยมากมักจะถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัวที่เป็นญาติโดยสายเลือด และหวงแหนไม่ให้คนอื่นรู้ อาจเนื่องมาจาก 4 สาเหตุ (รินา ศรีวรสาร, ออนไลน์, 2556) ดังนี้

1. กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย
2. กลัวเรื่องชื่อเสียง เกียรติภูมิ และกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่นแล้วเขาทำดีกว่า เจ้าคำรับก็จะไม่มีชื่อเสียง
3. มีความเชื่อและถือสาจะจากปู่ ย่า ตา ทวด ที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับหรือวิธีการผลิต
4. สื่อและเทคโนโลยียังไม่พัฒนาเท่าที่ควร

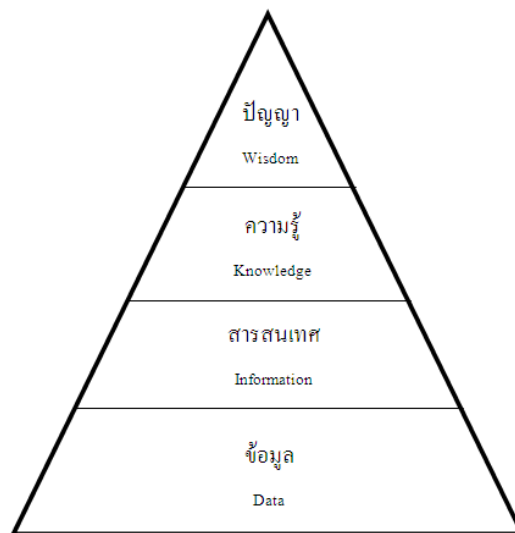
การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเท่ากับการสูญเสียข้อมูลบางช่วงของประวัติศาสตร์ไทย ภูมิปัญญาบางอย่างยังคงนำมาใช้ได้ในปัจจุบัน เช่น สูตรอาหาร การถนอมอาหาร เป็นต้น บางอย่างสามารถนำมาพัฒนาได้ เช่น ตำรายาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ประติมากรรม เป็นต้น จึงควรมีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อจัดเก็บองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

การจัดการความรู้ (knowledge management)

การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบในการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้หรือนวัตกรรม และการจัดเก็บความรู้ที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานขององค์กร (เจษฎา นกน้อย และคณะ, 2553)

ฮิเดโอะ ยามาซากิ (Hideo Yamazaki) นักวิชาการชาวญี่ปุ่นให้คำจำกัดความของความรู้ในรูปแบบของปิรามิด อาจมีชื่อเรียกที่ต่างกันไป อาทิ ปิรามิดความรู้ ระดับชั้นของความรู้ หรือโครงสร้างของความรู้ เป็นต้น โดยให้ความหมายของข้อมูล (data) ว่าเป็นข้อเท็จจริง ข้อมูลดิบ หรือตัวเลขต่าง ๆ ที่ยังไม่ผ่านการแปลความ ส่วนสารสนเทศ (information) เป็นข้อมูลที่ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ วิเคราะห์ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการและตัดสินใจ มีบริบทซึ่งเกิดจากความเชื่อ สามัญสำนึกหรือประสบการณ์ของผู้ใช้สารสนเทศนั้น มักอยู่ในรูปข้อมูลที่วัดได้หรือจับต้องได้ อย่างไรก็ตาม สารสนเทศอาจมีข้อจำกัดในเรื่องช่วงเวลาที่ใช้และขอบเขตของงานที่จะนำมาใช้ ขณะที่ความรู้ (knowledge) คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิดเปรียบเทียบ เชื่อมโยงกับความรู้อื่นจนเกิดเป็นความเข้าใจ และนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุปและตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้โดยไม่จำกัดช่วงเวลา หรือกล่าวได้ว่าเป็นสารสนเทศที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้งาน และปัญญา (wisdom) คือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้ (บุญดี บุญญากิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงษ์ พรชนกนาค และปรีชาวรรณ วรรณด้วน, 2549)

ภาพที่ 1 ปิรามิดแสดงลำดับชั้นของความรู้

ประเภทของความรู้ Michael Polanyi และ Ikujiro Nonaka (อ้างถึงใน บุญดี บุญญาภิกิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงศ์ พรชนกนาค และปรียารรณ วรรณด้วน, 2549) ได้จำแนกความรู้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ความรู้แบบฝังลึก (tacit knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวของแต่ละบุคคล เกิดจากประสบการณ์ การสังเกต การเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่าง ๆ ซึ่งสื่อสารหรือถ่ายทอดในรูปแบบของตัวเลข สูตร หรือลายลักษณ์อักษร ได้ยาก ความรู้ชนิดนี้พัฒนาและแบ่งปันกันได้โดยการสังเกตและเลียนแบบ เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน

2. ความรู้แบบชัดแจ้ง (explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถรวบรวมและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่น หนังสือ คู่มือ เอกสารและรายงานต่าง ๆ ทำให้สามารถเข้าถึงได้ง่าย

กระบวนการถ่ายโอนความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าวิเคราะห์โดยแนวคิดของ Michael Polanyi และ Ikujiro Nonaka แล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นเปรียบเหมือน Tacit Knowledge ที่ควรจะต้องดึงความรู้ออกมาเป็น Explicit Knowledge เพื่อรวบรวมไว้ศึกษา พัฒนาต่อยอดต่อไป ซึ่งการถ่ายโอน Tacit Knowledge ของแต่ละท้องถิ่นให้ออกมาเป็น Explicit Knowledge ประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

1. ตั้งทีมงานที่มีความต้องการที่จะถอดองค์ความรู้ของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยสมาชิกควรประกอบด้วยผู้รู้ (key man) ของแต่ละท้องถิ่น

2. ทีมงานช่วยกันวิเคราะห์ว่าในท้องถิ่นของตนต้องการถ่ายโอนองค์ความรู้เรื่องใดบ้าง เรียงลำดับความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นและจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ง่ายในการสืบค้น ข้อมูล จากนั้นจึงช่วยกันตามหาผู้รู้หรือหลักฐานที่แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องนั้น เช่น ภูมิปัญญาเรื่องจักสานของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ก็ไปยังแหล่งจักสานเพื่อสอบถามว่าในปัจจุบันมีใครหรือกลุ่มใดที่มีฝีมือด้านจักสาน เป็นต้น ซึ่งนั่นเป็นเพียงวิธีการที่จะเข้าถึงกลุ่มที่สามารถถ่ายโอนภูมิปัญญาได้ บางภูมิปัญญาอาจมีกลุ่มเป้าหมายหลายกลุ่มที่มีวิธีการเฉพาะของตนเอง เช่น สูตรอาหาร ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำน้ำพริกแกง อาจมีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มก็มีสูตรที่แตกต่างกัน ทีมงานก็ต้องตรวจสอบว่าสูตรน้ำพริกแกงของกลุ่มใดที่มีคุณค่าควรที่จะถอด องค์ความรู้ ซึ่งอาจไม่สามารถถอดองค์ความรู้ของทุกกลุ่มที่ทำน้ำพริกแกงได้ เป็นต้น

3. จากนั้นพิจารณาวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งแตกต่างกันไปตามกลุ่มเป้าหมาย จำแนกได้ดังนี้

3.1 ใช้วิธีสอบถาม ควรเป็นการสอบถามด้วยบุคคลมากกว่าการใช้แบบสอบถาม ใช้ในกรณีแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบุคคลและเต็มใจที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ วิธีการนี้ใช้เวลาน้อย สามารถสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมในกรณีที่สงสัยได้

3.2 ใช้วิธีการสังเกต บางครั้งผู้ถ่ายทอดก็อธิบายหรือสอนใครไม่เป็น ก็อาจใช้วิธีการสังเกต กระบวนการผลิตองค์ความรู้นั้นตามขั้นตอน แล้วจดบันทึกหรือบันทึกโดยการถ่ายวิดีโอ ทั้งนี้ผู้ถ่ายทอดต้องอนุญาต เช่น กลุ่มที่ทำกล้วยฉาบอร่อยและขายดี แต่อธิบายไม่ได้ว่าเพราะอะไร อาจให้เขาสาธิตแล้วสังเกตวิธีการทำแต่ละขั้นตอน

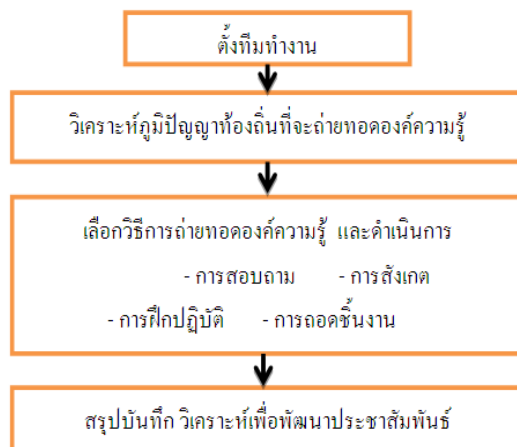
ตั้งแต่การเลือกกล้วย พันธุ์ของกล้วยที่ใช้ ส่วนประกอบที่ใช้ ขั้นตอนการปรุงรส การทอด การฉาบ ระยะเวลา อุณหภูมิที่ใช้ จนกระทั่ง ได้กล้วยฉาบ เป็นต้น

3.3 ใช้การฝึกปฏิบัติ ผู้สอบถามทำหน้าที่เป็นผู้เรียนเข้าไปเรียนรู้ตั้งแต่ต้นกระบวนการจนถึงสิ้นสุด กระบวนการจนมีความชำนาญ แล้วนำมาสรุปเป็นข้อมูล วิธีนี้เหมาะกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องอาศัยการปฏิบัติ และผู้สอบถามควรมีทักษะในภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนั้นบ้างพอสมควรจึงจะเข้าใจและวิเคราะห์ได้

3.4 การถอดชิ้นงาน ในกรณีที่ไม่มีผู้รู้ที่เป็นบุคคลทำหน้าที่ถ่ายทอด เหลือเพียงชิ้นงานที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็จำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมาถอดชิ้นงานเพื่อศึกษากระบวนการผลิต วิธีการนี้อาจไม่ตรงกับกระบวนการจริง 100% แต่ก็ใกล้เคียงกับความเป็นจริง

อย่างไรก็ตาม หลังจากสำรวจข้อมูลเบื้องต้นแล้วต้องวิเคราะห์ร่วมกันว่าควรใช้วิธีการใด หรืออาจใช้หลายวิธีการร่วมกันเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ปัจจัยที่ค่อนข้างมีผลต่อการเลือกวิธีการ คือ ความเต็มใจของเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเต็มใจที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้เพียงใด ทีมงานควรชี้แจงวัตถุประสงค์การดำเนินงานอย่างชัดเจนก่อนที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ว่า เพียงแค่ต้องการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไปจดลิขสิทธิ์ทางปัญญา เพื่อให้เขามั่นใจว่าทุกอย่างที่ถ่ายทอดยังคงลิขสิทธิ์ของเขาอยู่

4. เมื่อได้องค์ความรู้แล้วก็นำมารวบรวมในรูปแบบดั้งเดิม เหมือนเป็นภาพประวัติศาสตร์ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ ขณะเดียวกันก็ควรร่วมกันวิเคราะห์ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นใดที่ควรประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับ และพัฒนาจนเป็นอาชีพและเกิดการคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เช่น หมู่บ้านแกะสลักไม้ในภาคเหนือ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของไทยที่ไม่แพ้ชาติอื่นประกอบกับภาคเหนือมีต้นไม้มาก ในอดีตต้องโค่นต้นไม้เพื่อมาแกะสลัก แต่ปัจจุบันได้ใช้ไม้จากโรงเลื่อยที่ไม่ได้ขนาดแล้วนำมาแกะสลัก สามารถขายผลิตภัณฑ์ได้และยังกระตุ้นนักท่องเที่ยวจนสร้างรายได้ให้กับหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

ภาพที่ 2 กระบวนการถ่ายโอนความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

โดยสรุปขั้นตอนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การค้นหาแหล่งข้อมูลแบบฝังลึกของภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วผ่านกระบวนการจนกลายเป็นความรู้แบบชัดแจ้ง จากนั้นเผยแพร่เพื่อให้บุคคลที่สนใจได้ทดลองใช้ หลายคนอาจกังวลว่า ภูมิปัญญาของครอบครัวเมื่อมีการเผยแพร่แล้วจะกลายเป็นข้อมูลสาธารณะที่ใครก็รู้และทำได้ อันที่จริงแล้วในทางปฏิบัติมันไม่เป็นเช่นนั้น เพราะกว่าจะเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) ต้องอาศัยการฝึกฝนมาเป็นระยะเวลายาวนาน ดังนั้น ผู้ที่ได้ข้อมูลเชิงองค์ความรู้ไปนั้นยังคงต้องไปต่อยอดคิดแปลง ปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของตน จึงเป็นการยากที่จะเลียนแบบจนเหมือนกันได้ เมื่อเผยแพร่ข้อมูลแล้วก็ให้ผู้ใช้ข้อมูลสะท้อนข้อมูลกลับมาด้วยว่านำไปใช้แล้วได้ผลอย่างไร พัฒนาอย่างไร ต้องเพิ่มหรือลดสิ่งใด เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงกระบวนการผลิตให้ดียิ่งขึ้น ถ้าคนไทยร่วมมือกันโดยเริ่มจากถอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน เลือกสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าคู่ควรกับการอนุรักษ์มาพัฒนาและปรับปรุงให้เหมาะสมกับปัจจุบันและอนาคต เชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะไม่สูญหายและจะถูกประชาสัมพันธ์ออกไปไม่เพียงในประเทศไทยแต่เป็นทั่วโลก ปัจจุบันเป็นยุคที่การสื่อสารทั่วโลกเป็นเรื่องง่าย ดังจะเห็นได้จากคนแทบจะทั่วโลกรู้จักผัดไทยและต้มยำกุ้งว่ามาจากประเทศไทย สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกพัฒนาเพื่อมาเป็นอาชีพและสร้างภาวะเศรษฐกิจที่ดีให้กับประเทศชาติต่อไป นักวิจัยหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กนกพร นิมพลี (2555) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา โดยศึกษาจากเอกสารอ้างอิงและศึกษาภาคสนามในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน สัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม พบว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลานเพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นนำไปสู่ 2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มเพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของ 4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ 5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรมองค์การ ภาวะผู้นำ และโครงสร้างพื้นฐาน งานวิจัยนี้ทำให้ทราบว่าความรู้ประจำท้องถิ่นด้านจักสานถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนในปัจจุบันก็ยังคงสร้างอาชีพให้กับท้องถิ่นได้ จึงเป็น

ตัวอย่างหนึ่งที่ยืนยันว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีคุณค่า ควรจะช่วยกันอนุรักษ์ ถ้ายิ่งปล่อยเวลาให้เนิ่นนานไป ผู้ที่มีองค์ความรู้แบบฝังลึกค่อย ๆ สูญหายไป คนรุ่นใหม่ไม่สืบสานความรู้ต่อ จะทำให้องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายตามไปด้วย

อีกงานวิจัยหนึ่งที่ประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่จนสามารถสร้างอาชีพให้กับชุมชนได้คืองานวิจัยของ อภิชาติ ใจอารีย์ (2557) เรื่องรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแปรรูปหน่อไม้ ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การศึกษาจากเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ การสำรวจชุมชน และการสนทนากลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่าองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ของชุมชนบ้านพุเตย มีที่มา 2 ลักษณะคือ 1) ภูมิปัญญาดั้งเดิม และ 2) ความรู้ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วยผลิตภัณฑ์ 4 ชนิด คือ หน่อไม้ดอง หน่อไม้ต้ม หน่อไม้แห้ง และหน่อไม้ชุบ สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของคนในชุมชนและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ธรรมชาติในท้องถิ่น จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการการเลือกสรร การเรียนรู้และถ่ายทอด จากรุ่นสู่รุ่น และเป็นวิถีชุมชนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ โดยผ่านการพิจารณาว่าเป็นความรู้ดั้งเดิมหรือความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาเดิม 2) การแสวงหาความรู้ ที่มาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนและการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก 3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ ผ่านการพูดคุยและปรึกษาหารือ เพื่อการแก้ปัญหาในกระบวนการแปรรูป 4) การจัดการเก็บความรู้ ส่วนใหญ่เป็นการจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล ไม่มีการจัดบันทึกเป็นลายอักษร และ 5) การถ่ายทอดความรู้ ส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านสมาชิกภายในครัวเรือน สำหรับเงื่อนไขสู่ความสำเร็จของการจัดการความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรม/วิถีชุมชน ผู้นำชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และ โครงสร้างพื้นฐาน

ซึ่งงานวิจัยทั้งสองต่างมีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ การศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นกรณีศึกษา ทำให้เห็นว่าไม่ว่างานจักสานหรือวิธีการถนอมหน่อไม้ก็มีมาตั้งแต่ยุค โบราณและถ่ายทอดกันมา เมื่อถอดองค์ความรู้ได้ก็สามารถนำมาผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อให้สามารถใช้ได้อย่างเหมาะสมในปัจจุบัน แต่ก็น่าคิดว่าแล้วยังคงเหมาะสมในอนาคตหรือไม่ คำตอบคือไม่แน่ใจ ดังนั้น การศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในปัจจุบันจะสร้างความเชื่อมั่นได้ว่าจะสามารถสร้างความเหมาะสมให้กับอนาคตได้ ในปัจจุบันเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว คนที่อยากทำอาหารแต่ไม่รู้ส่วนประกอบสามารถเปิดเข้าไปใน Internet หรือ www.youtube.com เพื่อดูคลิปวิธีการทำอาหารได้อย่างสะดวก รวดเร็ว แต่คลิปเหล่านั้นอาจไม่ใช่สูตรอาหารที่อร่อยที่สุด แต่หากคนไทยให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทอาหารอย่างจริงจังแล้ว เราจะได้สูตรอาหารที่ได้รับการยอมรับระดับโลก

อีกหลายเมนู ไม่เพียงแต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทอาหารเท่านั้น ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยอีกหลายด้านที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณีและพิธีกรรม ด้านศิลปะพื้นบ้าน ด้านศิลปวัฒนธรรม หรือด้านสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ก็ล้วนแต่เต็มไปด้วยการสั่งสมความรู้ที่ถูกถ่ายทอดออกมาอย่างน่าสนใจทั้งสิ้น นอกจากนี้จะเน้นการส่งต่อความรู้แล้วยังเน้นการสร้างความรู้ภาคภูมิใจในความเป็นไทยอีกด้วย

บรรณานุกรม

- กนกพร นิยมพลี. (2555). *รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา*. คุยฎินิพนธ์ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เจษฎา นกน้อย และคณะ. (2553). *นันทาทรศนะ: การจัดการความรู้และการสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2556). *การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- บุญดี บุญญากิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงศ์ พรชนกนาถ และปรียาวรรณ กรรณดวัน. (2549). *การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร และจิรวัดน์ พิระสันต์. (2550). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รีนา ศรีวรสาร. (2556). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก:
<http://nunsriworasarn3.blogspot.com/2013/03/local-wisdom-2-local-wisdom-popular.html>.
- อภิชาติ ใจอารีย์. (2557). *รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแปรรูปหน่อไม้ ของชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี*. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 4(2), หน้า 241-158.